Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 014606, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a
României

ISBN: 978-606-711-895-7

Sursă imagine copertă: ar.wikipedia.org

Tehnoredactor: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Cătălin Spătaru

Karl Jaspers despre om și existența sa în cultură

EIKON
București, 2018

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

CUPRINS

Introducere 5

I. Omul şi existenţa sa la Jaspers
I.1. Reprezentările despre om în filozofie 12
I.2. Existenţa omului, libertatea sa şi raportarea la transcendenţă 16
I.3. Existenţa omului şi modurile acestuia de a fiinţa 20
I.4. Existenţa, spiritul şi ştiinţele spiritului 30
I.5. Existenţa şi mijloacele de iluminare a acesteia 37
I.6. Critica existenţei din perspectiva unei posibile antropologii filosofice 45

II. Omul şi viziunile despre lume, închistarea şi eliberarea de ele
II. 1. Concepţiile despre lume şi psihologia concepţiilor despre lume 55
II.2. Atitudinile în faţa lumii 63
II.3. Imaginile despre lume 69
II.4. Viaţa spiritului şi tipurile spirituale 73
a) Nihilism şi scepticism 75
b) Încorsetarea, „carcasa" spiritului(Gehäuse) 76
c) Păstrarea spiritului în transformarea nesfârşită a poziţiilor sale 79
II. 5. Criticile lui Rickert şi Heidegger 83

III Cifrurile transcendenţei şi apariţia lor în cultură
III.1. Căutarea fiinţei şi apariţia transcendenţei 88
III.2. Eşecul de a ajunge la fiinţă şi experienţa transcendenţei în mitologie, teologie, filosofie 102

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

III.3. Trei drumuri ale existenței omului către transcendență 106
III.3.1. Transcenderea formală 106
III.3.2. Raportări existențiale la transcendență 109
a) Răzvrătire și dăruire 109
b) Prăbușire și ascensiune 117
c) Ordinea zilei și pasiunea față de noapte. 125
d) Bogăția multiplului și unitatea. 130
III. 3.3. Cifrurile transcendenței 137
a) Esența cifrurilor, cele trei limbaje ale cifrurilor și apariția lor în mitologie, religie, metafizică 137
b) Echivocitatea cifrurilor și existența omului ca loc al citirii acestora 142
c) Imposibilitatea ontologiei și forme de apropiere ale transcendenței 150
d) Lumea cifrurilor – natura, istoria, omul, arta 155
III.4. Observații și critici asupra cifrurilor transcendenței 171

IV. Perioada axială a culturii umane și structura istoriei
IV.1. Caracteristicile perioadei axiale 176
IV.2. Condițiile apariției perioadei axiale a culturii și istoriei omului 180
IV.3. Culturile preaxiale și postaxiale, cauzele apariției științei în Occident, opoziția Europa-Asia 183
IV.4. Descrierea transformărilor culturale și schema construită de Jaspers 191
IV.5. Originea, verificarea și sensul perioadei axiale. Analize și critici 201
IV.6. Însemnătatea concepției despre istorie pornind de la perioada axială și o deschidere către o filosofie a interculturalității 222

V. Critica culturii, omul și deschiderea spre filosofia existenței
V.1. Conceptul de situație și constituirea conștiinței epocale 228
V.2. Habitatul omului, masa, statul, educația, ordinea existenței factice și forțele care o domină 232
V.3. Tradiția și situația științelor, artelor, religiei și filosofiei 246
V.4. Științele despre om și filosofia existenței: cum este înțeles omul și ce poate deveni el 250
V.5. „Situația spirituală a epocii": observații și critici 258

Concluzie **271**

Bibliografie **285**

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

INTRODUCERE

Pot exista filosofii ce sunt interpretate și reinterpretate, creează tradiții de interpretare, școli, dar care pot să nu îl angajeze pe cel care se apropie de ele decât în plan cognitiv. Acest lucru se întâmplă nu dintr-o însușire deficitară a filosofiilor, ci pentru că în ele nu există o chemare a celui care intră în lumea lor, către decizie, către acțiune, către transformarea de sine. Filosofia lui Jaspers nu este una dintre cele care vor doar să interpreteze lumea, cel care se apropie de ea nu poate ignora chemarea la exploatarea posibilităților ce stau în el ca om, nici provocarea la a gândi și decide prin sine propria existență. Față de o școală antică de filosofie unde apăreau și reguli pentru comportamentul celui care făcea parte din ea, Jaspers nu dă rețete, indicații pentru a acționa. Nici nu poate să facă acest lucru, căci libertatea esențială ființei umane ar fi afectată, el lansând doar un apel la trezirea omului, la libertatea sa, la valorificarea posibilităților ce stau în fiecare. Pe un apel la existența omului nu se poate întemeia o școală sau o tradiție de gândire. Existențialismul, filosofia existenței, Jaspers par căzuți în uitare. Totuși filosofia lui Jaspers vorbește încă multora și nu pentru că urmând modernitatea, unii oameni sunt preocupați de a conserva trecutul, așa cum observă el în „Situația spirituală a epocii", ci pentru că din diverse colțuri ale lumii, oamenii ca singularități nu rămân indiferenți la apelul adresat lor, la posibilitățile existențelor, la rațiunea lor, apel ce străbate paginile operelor sale. De la Gabriel Marcel până în prezent la Volker Gerhardt sau Thorsten Paprotny este mărturisită influența exercitată de Jaspers, conștientizată

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

sau nu întrutotul[1]. Dacă Jaspers nu ne arată cum să acționăm, dacă se ferește mereu de poziții stabile, de concepte fixe și anchilozate pentru o viață mereu în transformare, el poate însă să ilumineze situația existenței omului în cultura sa, arătând primejdiile și șansele acestuia.

De la habitatul vieții cotidiene, muncă și timp liber, la politică, arte, științe, religii, instituții, educație și formare, sport și ideologii, relații și dialog între culturi, de la viziunile despre lume în care omul caută refugiu, punându-se la adăpost, până la situația-limită a primejdiei nimicirii prin armele atomice sau distrugerii omului în totalitarism, odată cu distrugerea a ceea ce este el însuși, libertatea, toate acestea și nu numai, sunt reflectate în analizele lui Jaspers pentru a oferi spațiu omului să ia deciziile cele mai bune. Aceste analize ale lui Jaspers, studiu al viziunilor despre lume, critică a culturii, a epocii, a politicii, ce se întind pe aproximativ jumătate de secol din veacul trecut, spun încă destule celui care se apleacă asupra lor. Timpul nostru nu este radical diferit de cel în care își face Jaspers analizele. El vine în continuarea epocii analizate de Jaspers, interbelice și postbelice, prăbușirea democrațiilor înainte și după cel de Al Doilea Război Mondial, lupta pentru democrație și libertate, lupta împotriva totalitarismului, ascensiunea maselor, controlul prin tehnică, munca mecanizată, criza educației, apariția omului cu predilecție consumator. Dincolo de aceste evenimente este omul cu libertatea sa non-obiectuală, este temeiul metafizic al culturii, omul cu libertatea și posibilitățile sale. Acestui temei din fi-

[1] Gabriel Marcel, *The Philosophy of Existentialism*, Citadel Press, New-York, 1956, pp. 5-6; Thorsten Paprotny, *Das Wagnis der Philosophie*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 2003, p. 204; Volker Gerhardt, „Existentieller Liberalismus", în *Karl Jaspers. Philosophie und Politik*, (Hg.) Reiner Wiehl, Dominic Kaegi, Universitaet Verlag C. Winter, Heidelberg, 1999, pp. 101-102

ecare om i se adresează Jaspers, apelul său la om, la libertatea sa în situația în care se află, analizarea situațiilor în care este și la care se poate raporta sunt de remarcat, deoarece apelul său la om este peren, putând să fie auzit de orice om în oricare epocă, atât timp cât crede în libertatea sa, în posibilitățile existenței sale. Credința în om ca libertate poate fi deșteptată de filosofia lui Jaspers despre om, despre existența sa, despre situația sa în istorie și în cultură.

Abordarea metodică a concepției jaspersiene în ce privește omul, situația existenței sale în cultură, pornește de la concepția despre om, apoi se oprește la termenul de existență (*Existenz*) ca punct care poartă cultura, o creează încercând să înțeleagă ființa, înțelegere în care există posibilitatea transformării, cotiturii în om[2]. În continuare este abordată psihologia concepțiilor despre lume, în care omul trăiește, pe care trebuie să le înțeleagă pentru a-și păstra libertatea și autenticitatea. Aceste viziuni sunt însușite și transformate de către om în cultură. Căutând ființa, ea se arată ca transcendență prin cifruri, în mituri, religie, filosofie, artă, fiind o modalitate de înțelegere a constituirii unor plăsmuiri culturale. După ce am urmărit modul cum se raportează omul la cultura sa și cum o creează, trecem la privirea istorică asupra culturii umane, ca fiind formată din culturi ce apar, relaționează, se înfruntă, se transformă, dispar, totul îndreptându-se spre o presupusă unitate a culturii umane. În sfârșit, o analiză a situației omului, în special a omului modern, analiză a existenței sale printr-o critică a culturii.

Teza axialității timpului este un fundament în considerațiile istorice asupra culturii umane. Această teză arată originea comună mai multor perimetre culturale, în care se ivește omul autentic, ca singularitate ce-și asumă libertatea poziției

[2] Karl Jaspers, *Philosophie*, Band II, Verlag von Julius Springer, Berlin, 1932, pp. 352-353

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

sale împotriva și în mijlocul celorlalți. Această teză fiind un fundament pentru dezvoltarea unor raporturi interculturale viitoare, pentru valorificarea unor posibilități viitoare ale omului. De la unelte la reprezentarea transcendenței prin mit, omul, ca existență și ca facticitate, și-a creat o a doua lume. În această a doua lume proprie lui, numită cultură, un mare rol în apariția și creația ei o au cifrurile. Totul poate deveni cifru[3], cifruri sunt omul, libertatea, democrația, cifrurile deschid căi către transcendență, către un dincolo, către depășirea lumii, însă sunt create până la urmă tot în lumea omului: cultura, ca limbaj, mit, religie, filosofie. Trecând la o prezentare a diviziunilor lucrării, ea urmărește desfășurarea abordării metodice a temei, fiecare capitol având o încheiere în care sunt făcute observații și critici ale ideilor lui Jaspers.

Întâi, capitolul despre om și despre existența sa (*Existenz*), analiza fiind făcută în special luând aparte omul, scoțându-l din situațiile sale sociale, politice etc. Este încercată delimitarea lui *Existenz*, deși este ceva non-obiectual, *Existenz* acel ceva din care gândim și acționăm, despre care nu putem vorbi decât în mod indirect[4]. În această apropiere de existență, va fi arătat raportul dintre filosofie și știință, precum și câteva din reprezentările filosofice în legătură cu omul. Apoi vor fi dezvoltate temele filosofiei lui Jaspers, privind ființa care suntem noi, ca oameni și ca existența (*die Existenz*) pe care o avem ca posibilitate, ca realitate a noastră, ca mod al ființei noastre. Cum putem vorbi despre *Existenz*, cum ne raportăm la ea, cum se situează ea în tensiune cu facticitatea lumii ori cu lumea obișnuită, cum arătăm insatisfacția ei în lume, care este relația ei cu spiritul, care sunt metodele iluminării existenței, cum ne apare ca fenomen existența (*die Existenz*) și de unde echivocitatea enunțurilor despre ea, sunt probleme abordate

[3] *Ibid.*, Band III, pp. 168-169

[4] *Ibid.*, Band I, p. 15

în continuare, prin care se pătrunde în esența acestui mod propriu de a fi al nostru, ca oameni. Nu pot lipsi, după cum am amintit, critica și comentariile la poziția lui Karl Jaspers față de om și față de existența sa, față de încercarea de a ilumina o „parte" din ființa sa, însăși realitatea omului dintr-un punct de vedere, punând în discuție posibilitatea sistematizării acestei încercări. În următoarea diviziune ne vom angaja pe firul în care omul cu existența sa nu vor mai fi luate in abstracto, separat de situațiile în care sunt, ci vor fi analizate structurile viziunilor sau concepțiilor despre lume, în care oamenii trăiesc, în care se încorsetează, de care se eliberează, pentru a se păstra liberi prin spiritul, care creează și suprimă aceste viziuni. Situațiile-limită de care pomenește Jaspers pentru prima dată în opera sa, sunt linii directoare în analiza situației omului, căci lupta, moartea, vina se regăsesc mereu în considerațiile sale, în analizele și criticile sale la adresa culturii, epocii moderne, aceste situații fiind prilejuri pentru transformarea omului, pentru a fi autentic.

Cifrurile, care s-au schimbat prin transformarea omului din perioada axială, care l-au schimbat la rândul lor pe omul din această perioadă și de mai târziu, sunt preocuparea următorului capitol. Cifrurile sunt căutarea ființei de către om, căutarea de sine însuși, căutarea ce-l face mereu să transceandă pozițiile la care a ajuns. Cifrurile, ca limbaj al transcendenței apar și în raportările existențiale la transcendență sau în transcenderea formală regăsită în categoriile, cu care metafizica a încercat să gândească ființa. Cifrurile sunt unitatea lumii și a transcendenței, făcând transcendența să fie imanentă, dar în același timp trimițând la un altceva, invitând la depășire și la aprofundare, precum în picturile lui Van Gogh. Următoarea secțiune este dedicată interpretării istoriei și culturii omului, situația prezentă neputând să fie ruptă de trecutul, în care sunt căutate fundamente pentru rezolvarea crizei culturii și

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

pentru deschiderea unor posibilități viitoare. Perioada axială a culturii umanității (800-200 î. Hr.) ar fi cea în care transformările omului, concomitente din mai multe perimetre culturale ale lumii, devin punctul de reper valoric pentru prezent, baza de la care se încearcă a se construi o unitate a istoriei și de a se găsi un sens. Caracteristicile perioadei axiale, condițiile de apariție pentru aceasta, culturile preaxiale și postaxiale, cifrul Orient-Occident, etapele istoriei, schema sintetică a istoriei construită de Jaspers, deschiderea spre interculturalitate, sunt câteva din aspectele dezvoltate în acest capitol.

De la criza culturii moderne pleacă analizele din „Situația spirituală a epocii", ce sunt cuprinse cu precădere în ultimul capitol, al cărui conținut nu se oprește doar la această scriere. În prima parte a capitolului, urmărim cum construiește Jaspers conceptul de situație și cum delimitează nașterea unei conștiințe a epocii. Critica culturii începe cu analiza ordinii existenței factice (Dasein), continuă cu voința care poate organiza întregul societății (statul, educația) și sfârșește cu punerea în lumină a decăderii, dar și a posibilităților subzistente în domeniile creației spirituale (artă, știință, filosofie). Următoarea parte va ajunge la ținta lui Karl Jaspers, adică ce poate deveni omul, în urma situației descrise, a criticării acesteia, însoțită de faptul cum este înțeles omul și cum ar putea el să fie înțeles. În final, concluziile ce nu pot încheia căile unei gândiri deschise către nesfârșit, fiind o încercare de a lega temporar firele gândirii despre om, existență și cultură întru filosofia lui Karl Jaspers.

I. OMUL ȘI EXISTENȚA SA LA JASPERS

Existența umană este un termen folosit cu două sensuri în cele ce urmează, aceste sensuri vor fi analizate plecând de la cel mai cuprinzător și mergând spre cel mai restrâns, dar și mai profund. Vom începe cu dimensiunile existenței omului, din punctul de vedere al filosofiei lui Jaspers și vom înainta spre, ceea ce în limbajul acestei filosofii, se numește iluminarea existenței, termenul de *Existenz* fiind dezvăluit prin această iluminare cu o semnificație proprie gândirii filosofului german, o semnificație care nu este fixă, stabilă, bine determinată. Iluminarea existenței este drum al libertății, drum al nostru, către noi înșine, prin care descoperim ceea ce suntem, drum fără capăt. Filosofia se orientează spre om în alt mod decât știința. Vorbim despre om și existența lui, evident din perspectivă filosofică. Pentru a vorbi din perspectiva filosofică, pentru a dobândi claritatea acesteia, trebuie distinsă perspectiva filosofică de cea științifică, mai ales că, omul este cu precădere obiect în diferite domenii științifice. Antropologia sau economia au pretenția unei cunoașteri stabile asupra omului sau cel puțin ridică pretenția la delimitarea domeniului, în care se poate vorbi despre om. Aceste științe vor mai mult poate, decât arta, creatoare de imagini ale omului sau religia ce îl introduce pe om într-un proces de transformare lăuntrică. S-ar putea spune că filosofia încearcă să restabilească prin demersul său, echilibrul, între cunoașterea obiectivă a științelor și dispoziția creatoare a omului, recurgând la capacitatea omului de autotransformare prin valorificarea a cât mai multor posibilități pe care le are. Pentru acest demers de reechilibrare, filosofia trebuie să arate care sunt limitele științelor.

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Nu pentru a face loc credinței, face acest lucru filosofia, ci pentru a scoate la iveală ceea ce rămâne mereu în umbră: existența posibilă a omului. Ceea ce este și poate fi omul, sau cum stau laolaltă în ființa sa, aceasta este căutarea unei filosofii ce încearcă să-și construiască domeniul și limbajul.

I. 1. Reprezentările despre om în filozofie

Știința se ocupă cu anumite domenii ale ființei, având o cunoaștere particulară în raport cu întregul a ceea ce este sau poate fi în aceste domenii, încercând să ajungă la o cunoaștere universal valabilă în domeniul ei. Filosofia se îndreaptă spre ființă, spre totul existenței, spre cuprinderea ei[5]. Știința nu dă țeluri, sensuri, valori pentru viață. Din cunoașterea omului prin știință, nu căpătăm un țel în viață. Filosofia ne poate arăta un sens. Filosofia are credința că omul poate deveni ceea el se proiectează să fie. Știința are sensul ei, în afara ei, ea se sprijină pe forțe care nu sunt științifice[6]. Fără filosofie, știința nu se înțelege pe sine, iar filosofia are nevoie de rigurozitatea științifică. Este necesară înlăturarea amestecurilor dintre știință și filosofie. Filosofia trebuie să preia modul de gândire științific, fiind „oarbă" fără rezultatele științei, căci astfel poate să cunoască în ce măsură ceea ce se susține în cadrul ei poate fi justificat, dar și limitele în care pot fi folosite rezultatele științei.

Gândirea filosofică este deschisă spre critică, este o gândire deschisă, care trezește, îl aduce pe om către sine, îl transformă[7]. Ca problemă specifică filosofiei, gândirea ființei este

[5] Karl Jaspers, *Existenzphilosophie*, Walter der Gruyter, Berlin-New-York, 1971, p. 7

[6] *Ibid.*, p. 8

[7] *Ibid.*, p. 10

mereu pe drum sau mereu această gândire este pregătitoare. La fel, gândirea ființei omului este mereu pe drum, iar pe drumul cunoașterii omului, s-au construit mereu „imagini", reprezentări, care îl limitează pe om și pe care trebuie să le depășească prin căutarea posibilităților omului din libertatea sa, căci ființa umană este obiect al științelor dar și libertate[8]. Ca obiect al cunoașterii științifice, omul este cercetat la infinit, totuși în cunoașterea particulară a științelor unde nu se oferă o imagine unitară, omul este socotit un tot relativ, un obiect limitat, integrat în relaționarea cu alte obiecte[9]. Ruptura acestui tot este calea infinită a libertății în care omul își realizează mereu posibilitățile, căci orice cunoaștere absolutizată a omului îi poate răpi acestuia libertatea[10].

Reprezentările despre sine ale omului în filosofie s-au succedat pe drumul cunoașterii de sine a ființei umane: omul ca treaptă a existenței situată între animal și înger (în fapt întrebarea asupra asemănării omului cu animalul este greșit pusă, căci putem compara mai degrabă omul cu maimuța sau cu alt mamifer și nu cu orice animal[11]), omul ca microcosmos în care lumea întreagă este tăinuită în el, existând o corespondență între univers și ființa lui, omul ca trecere spre o altă formă de existență, ca o ființă fără ceva specific în afară de libertate (Pico), prins între contrarii de neîmpăcat (Pascal), creație după chipul Zeului (sf. Paul, Augustin)[12]. Omul este ființă vie cu limbaj, care gândește (zoon logon), care prin ac-

[8] *Ibid.*, p. 12; Idem, *Texte Filosofice*, trad. rom. George Purdea, Editura Politică, București, 1986, p. 83

[9] Idem, *Der philosophische Glaube*, Fischer Bücherei, Frankfurt/M/Hamburg,1958, p. 50; Idem, *Texte filosofice*, p. 83

[10] Idem, *Der philosophische Glaube*, p. 58

[11] *Ibid.*, p. 51

[12] *Ibid.*, pp. 46-48, Idem, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, R. Piper&co. Verlag, Zürich/München, 1965, p. 57

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

ținue comunicată, sub determinarea legilor, se formează ca zoon politikon, ființă care produce unelte (homo laborans), care se îngrijește de existența sa factică (*Dasein*) prin economia comună (homo oeconomicus). Omul nu are un anumit mod stabil, fix de a ființa, nu intră într-un ciclu fix, repetitiv al vieții. El nu repetă de generații habitus-urile speciei, ci se găsește în schimbarea continuă a stării sale o dată cu societatea în care trăiește. Omul nu este un animal încătușat (Nietzsche), fiecare individ uman se naște în noi condiții comunitare și nu încătușat de vechile sau noile condiții, ci silindu-se dincolo de ceea ce îi este dat.

Pe urmele lui Pico, Jaspers spune că omul poate decade, se poate ridica, se poate înstrăina de sine nemaiputând să fie ceea ce a fost, poate ajunge în fundătură. Astfel are nevoie de salvare, însănătoșire, eliberare, regăsire de sine, dar toate acestea neîntâmplându-se în mod general, ci în conștientizarea de sine veridică a individului uman solitar[13]. Omul nu este deja ceea ce din punct de vedere biologic sau psihologic este, ci este în principal prin lumea devenită obiectivă a spiritului, lume creată de el și care i se dăruiește prin conținuturile educației. Măreția operelor trecutului, lumea obiectivă a spiritului este sesizată și primită prin buna educație, ce mijlocește prezentului creațiile perene, de milenii ale omului[14].

Omul pare strâns legat de rasă, popor, sex, epocă, cultură, situație istorică, socială, economică. Cu toate acestea poate să se străduiască să ajungă și chiar să stea în afară, dincolo, măcar, de unele dintre aceste condiții Din ceea ce știm despre om și ce știe individul despre sine însuși, nu se obține omul însuși. Întrebările asupra sa, asupra ființei sale, ce nu-i dau pace omului, vin din originea sa, care nu-i conceptualizată,

[13] Idem, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, p. 59

[14] Idem, *Antwort. Zur Kritik meiner Schrift Wohin treibt die Bundesrepublik?*, Piper Verlag, München, 1967, pp. 99-100

dar căreia omul îi aparține atunci când devine el însuși, când se realizează pe sine în conștiința de sine[15]. Noi oamenii, purtăm „imagini", reprezentări despre noi înșine, care au avut valoare în istorie și au condus pe cei din trecut. În reprezentări nu putem stabili ceea ce este omul de fapt, nici o imagine a omului nu arată ceea este el însuși, căci cunoașterea despre el se referă la fenomene, iar omul nu este doar ceea ce ne apare ca fenomen. Însă avem responsabilitatea pentru „imaginile", reprezentările de care ne lăsăm conduși. Omul nu poate trăi fără imagini de sine, iar în lupta reprezentărilor despre sine, venim către noi înșine[16]. „Imaginea de sine pe care noi o păstrăm ca adevărată, devine pentru noi înșine un factor al vieții noastre"[17], reprezentarea, pe care omul o are despre sine și o împărtășește, este hotărâtoare pentru modurile comportamentului nostru, pentru felurile relațiilor, pentru raporturile cu semenii, pentru constituția vieții și alegerea sarcinilor în existența sa. Atunci când spunem ce este omul, o facem înaintea sau după cercetarea omului. Acesta este un act al libertății omului, căci cunoscându-l, vedem forma, relațiile, cauzalitatea, limitele, faptul de a fi într-un anumit mod, prin libertatea noastră devenim conștienți de acestea[18]. Imagini despre om conturăm mereu în eroi, în zeii elenilor nemuritori ca și în profet, înțelept, sfânt, poet, azi în vedetele scenei, sportului, filmului, în politicieni, în cercetători sau în scriitori. Rămâne de văzut, dacă imaginile de azi sunt reprezentative sau nu. Lupta reprezentărilor, în libertatea noastră, este în noi și pentru noi, creându-ne repulsie și înclinație spre imaginile, pe care le întâlnim în oameni, orientându-ne după

[15] Idem, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, p. 60

[16] *Ibid.*, p. 60; Idem, *Antwort. Zur Kritik meiner Schrift Wohin treibt die Bundesrepublik*, p. 100

[17] Idem, *Der philosophische Glaube*, p. 55

[18] *Ibid.*